

## VYMEDZENIE KOZMOPOLITIZMU V SÚČASNEJ SOCIÁLNEJ A POLITICKEJ FILOZOFII

KRISTÍNA ŠABÍKOVÁ, Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK, Bratislava

ŠABÍKOVÁ, K.: Cosmopolitanism in Contemporary Social and Political Philosophy  
FILOZOFIA 66, 2011, No 5, p. 475

The paper deals with the idea of cosmopolitanism in contemporary Anglo-American social and political philosophy. The aim of the paper is to introduce cosmopolitan theories as one of the components of the concept of global justice. Its basis is the clarification of the theoretical ground of cosmopolitanism. Attention is paid also to the problems of moral argumentation in contemporary Anglo-American social and political philosophy.

**Keywords:** Cosmopolitanism – Global justice – Contemporary philosophy – Universal morality – Justification

Posledné desaťročia preniesli ťažisko záujmu v sociálnej a politickej filozofii na riešenie problémov, ktorých spoločným menovateľom je globalizácia. Jedným z motívov teoretického posunu je konfrontácia s problémami prekračujúcimi hranice národných štátov (napríklad globálne nerovnosti, vojnové konflikty a i.).

Inštitúcie súčasného medzinárodného usporiadania a jeho špecifické normy vznikli po druhej svetovej vojne. V posledných rokoch sme však svedkami zmien, ktorých výsledkom sú snahy o zväznenie nevyhnutnosti medzinárodnej perspektívy ako výlučného rámca diskusie o globálnych problémoch. Teoretici aktuálnej sociálnej a politickej filozofie si podľa Ulricha Becka musia položiť otázku, či pojmy, ktoré používajú, vôbec korešponujú so skúsenosťou ([1], 91). Kľúčovým motívom prehodnotenia národného (a medzinárodného) rámca v súčasných diskusiách o spravodlivosti je eliminácia zvrchovanosti a suverenity národného štátu. Na globálnej scéne dnes zohrávajú kľúčovú úlohu aj nedemokraticky zvolené subjekty, ktoré sa aktívne podieľajú na distribúcii moci. Český filozof Oleg Suša vníma všetky tieto zmeny ako impulzy, ktoré „vyvolali záujem o prehodnotenie povojnového usporiadania a otvorenie nových mechanizmov, prostredníctvom ktorých by bolo možné zvládať problémy, ktoré sociálni teoretici štandardne spájajú s procesom globalizácie“ ([8], 254). Suša vo svojej najnovšej práci *Globalizácia v sociálnych súvislostiach súčasnosti* upozorňuje na nedostatky národnej (a tým aj medzinárodnej) perspektívy. Domnieva sa, že medzinárodná spolupráca dnes „trpí malou pružnosťou svojich inštitucionálnych základov, byrokratizáciou, nepriehľadnosťou, konfliktnou súťaživosťou, rivalitou sebeckých záujmov štátov či mocenských elít rozhodovania“ ([8], 245).

V aktuálnych filozofických teóriách sa v dôsledku narastajúcej naliehavosti problémov globálneho charakteru objavujú aj pokusy o extenziu princípov spravodlivosti na globálnu úroveň. Ak sa v sociálnej a politickej filozofii spomenie koncept spravodlivosti, prvá asociácia patrí takmer vždy Johnovi Rawlsovi. V tomto prípade to platí obzvlášť,

pretože pokusy o rozšírenie konceptu spravodlivosti z lokálnej na globálnu úroveň sú prevažne dielom jeho žiakov a kritikov (Charles Beitz, Thomas Pogge, Kok-Chor Tan, Thomas Nagel...). Snažia sa (každý vlastným spôsobom) rozpracovať Rawlsove princípy formulované v práci *Teória spravodlivosti*, prípadne polemizovať s konceptom práce *Právo národov*.

Ich spoločným teoretickým východiskom je predpoklad, že diskusie o spravodlivosti by dnes mali byť vedené najmä z hľadiska globálnej spravodlivosti. Na prvý pohľad nevyzerá tento predpoklad problematicky, no ak sa nad ním dôkladne zamyslíme, tak zistíme, že ani o ničom nevypovedá. Neobjasňuje základný problém. Neodpovedá na otázku, či by bolo vhodné, aby jednotlivé úrovne spravodlivosti disponovali rovnakými, alebo rozdielnymi princípmi. Nedožadujeme sa z neho ani to, či by sa globálne problémy mali teoreticky traktovať z medzinárodnej, alebo z kozmopolitnej perspektívy. Keďže diapa-zón otázok, ktoré vyvoláva požiadavka extenzie princípov spravodlivosti na globálnu úroveň, je široký, nebudeme sa venovať podrobne každej z nich. Zameriame sa na objasnenie kozmopolitných iniciatív v angloamerickej tradícii, ktoré sú pokusom o rozvinutie myšlienok Johna Rawlsa.<sup>1</sup>

Aktuálne kozmopolitné koncepty možno chápať ako svojráznu odpoveď na otázku, ktoré si kladie sociálna a politická filozofia v ére globalizácie. Kozmopolitizmus môže za istých okolností dokonca zvädzať k zámene s pojmom globálnej spravodlivosti. Uvedené pojmy však rozhodne nie sú ekvivalentné. Kozmopolitizmus predstavuje len jeden z prístupov k problematike globálnej spravodlivosti. Zúženie globálnej spravodlivosti na jej kozmopolitnú perspektívu nepokladáme za najšťastnejšie riešenie. Okrem toho nie všetky kozmopolitné koncepty sú založené na odmietnutí úlohy národného štátu v spleti globálnej problematiky. Národný štát v niektorých kozmopolitných teóriách ([7], 95) zohráva istú úlohu, aj keď spravdla za účelom rozvoja inštitúcií globálneho dosahu. Kozmopolitné koncepty sa zameriavajú na problémy, ktoré spochybňujú nadsadenosť úlohy štátu nad ľudskými právami, a tiež na napätie, ktoré generuje vzťah individuálnych práv a práv štátov.

**Kozmopolitizmus v dejinách a dnes.** S ideou kozmopolitizmu pracujú teoretici v mnohých akademických odboroch. Rozumejú pojmu kozmopolitizmu v súlade s vlastným pojmovým aparátom a jednotlivé definície sa od seba často odlišujú. Pre naše účely je však smerodajný sociálno-filozofický výklad pojmu kozmopolitizmu.

Aktuálne kozmopolitné koncepcie nadväzujú na univerzalistické tradície v dejinách západného myšlienkového okruhu. Vychádzajú najmä z ideálu rovnosti, ktorý je v západnej filozofickej tradícii prítomný v rozličných podobách. Idea kozmopolitizmu siaha do antiky. Spája sa predovšetkým s Diogenom zo Sínope, ktorý sa sám označil za občana

---

<sup>1</sup> Mnohé problematické momenty, na ktoré v príspevku postupne poukážeme, by bolo možné objasniť napríklad použitím niektorých argumentov Ulricha Becka. Ten vymedzuje ako základ politického kozmopolitizmu vedomie inakosti a kultúrnych odlišností, vedomie inakosti budúcnosti... Beckove práce *Čo je globalizácia?*, *Moc a protiváha moci v globálnom veku*, ako aj *Manifest kozmopolitizmu* sú zdrojom početných inšpirácií pri skúmaní idey kozmopolitizmu. Nespádajú však do sféry záujmu nášho príspevku, pretože ten sa orientuje na angloamericke teórie kozmopolitizmu, podnietené dielami J. Rawlsa.

sveta. Neskôr sa kozmopolitizmus objavil u stoikov vo vízii všeľudskej morálnej komunity. Myšlienka rovnosti v zmysle rovnosti všetkých ľudí pred tvárou Boha bola leitmotívom stredovekých mysliteľov a v diele Tomáša Akvinského sa spojila s prirodzeným zákonom. Neskôr sa v novovekých koncepciách spoločenskej zmluvy stala zdrojom individuálne orientovaných a na ľudských právach založených teórií kozmopolitizmu.

Súčasní teoretici kozmopolitizmu vysvetľujú svoju pozíciu v súlade s myšlienkami Immanuela Kanta. Vychádzajú z Kantovho osvietenského chápania človeka ako účelu osebe. Preferujú individuum, svetoobčana ako fundamentálny element, na ktorý referuje určitý rozsah práv a povinností na národnej i nadnárodnej úrovni. Snažia sa podložiť argumentmi existenciu určitých univerzálne platných morálnych noriem, ktoré možno za istých okolností aplikovať na princípy spravodlivosti.

Kozmopolitizmus vychádza z predpokladu rovnosti a je reflexiou univerzálnej morálky. Zakladá sa na presvedčení, že morálne povinnosti a záväzky jednotlivcov sa nevzťahujú len na spoluobčanov, ale na všetkých ľudí. Kozmopolitní teoretici abstrahujú od lokálnej podmienosti a prioritujú univerzálne záujmy, akými sú napríklad mier, ľudská dôstojnosť a mnohé ďalšie. Britský teoretik kozmopolitizmu David Held vysvetľuje toto stanovisko metaforou dvoch svetov. Každý človek podľa neho patrí do lokálneho i do globálneho sveta. Prvý z nich je komunitou, v ktorej sa narodil (lokálna komunita), kde má korene, a druhý je „komunitou ľudských ideálov, aspirácií a očakávaní“ ([4], 12). Held sa domnieva, že príslušnosť k lokálnej komunite je absolútne náhodná udalosť. Preto považuje za potrebné obrátiť pozornosť iným smerom, na všeľudský rozmer. Komunita, kultúra či špecifiká vychádzajúce z tradícií majú na jednotlivcov vplyv, no nemali by byť zdrojom globálnej normatívnej teórie. Kozmopolitizmus je postavený na abstrahovaní od lokálnych špecifik a vníma človeka v prvom rade ako súčasť celého ľudstva. Všetky ďalšie charakteristiky, ktoré možno individuu prisúdiť, sú v tomto zmysle len podružnými atribútmi.

Univerzálna definícia idey kozmopolitizmu v aktuálnej sociálnej a politickej filozofii by sa hľadala len veľmi ťažko. Autori, ktorí koncipujú svoje myšlienky vychádzajúce z kozmopolitnej perspektívy sa vo svojich záveroch odlišujú. U niektorých z nich možno pozorovať snahu o inštitucionálne zakotvenie princípov spravodlivosti v demokratických inštitúciách (David Held: *Cosmopolitanism: A Defence*), iní ho vidia výlučne v práve (Robert Fine: *Cosmopolitanism*) a ďalší zostávajú viac-menej v morálnej rovine (Martha Nussbaum: *Frontiers of Justice: Disability, Nationality, Species Membership*).

Podľa Davida Harveya boli súčasné rekonštrukcie kozmopolitizmu podniknuté z toľkých perspektív, že objasneniu samotnej idey kozmopolitizmu až tak neprospeľi. Tvrdí, že bola viac zahmlená ako objasnená ([3], 78). Harvey vníma ako dominantnú črtu kozmopolitných konceptov opozíciu proti provinčnosti, ktorá vznikla ako rezíduum silnej národnej, rasovej, etnickej a náboženskej identity ([3], 79). S podobnou definíciou by sa dalo polemizovať, pretože do priamej opozície proti partikularizmu sa nestavajú všetci kozmopolitne uvažujúci teoretici. Kok-Chor Tan napríklad vidí najefektívnejšiu cestu ku globálnej demokracii v posilnení „nacionálne zakotveného demokratického občianstva“ ([9], 95). Domnievame sa, že kozmopolitizmus nie je opozičným stanoviskom proti provinčnosti v pravom zmysle slova, aj keď kozmopolitné koncepty, samozrejme, zdôrazňujú individuum ako súčasť sveta a všeľudskej komunity. Prostriedky na do-

individuum ako súčasť sveta a všetľudskej komunity. Prostriedky na do-siahnutie svojich cieľov však neraz čerpajú z partikulárnych zdrojov.

**Agenda súčasného kozmopolitizmu.** Spoločnou črtou aktuálnych kozmopolitných konceptov v politickej filozofii je východiskový predpoklad, že akýkoľvek koncept globálnej spravodlivosti by mal vychádzať z uprednostňovania ochrany ľudských práv. Proti podobnej špecifikácii možno namietat', že ľudské práva sú predsa fundamentom viacerých (aj ne-kozmpolitných) teórií lokálnej aj globálnej spravodlivosti. V čom je teda kozmpolitný prístup odlišný? Univerzalita ľudských práv a z nej vyplývajúca požiadavka na ich uprednostňovanie poskytuje kozmpolitom plejádu možností. Silná orientácia na ľudské práva dáva kozmpolitne uvažujúcim teoretikom možnosť predpokladať, že spravodlivosť na globálnej úrovni by mala byť spojená s individuami, nie s národnými štátmi. V neposlednom rade agenda ľudských práv slúži aj ako nevyčerpatel'ný zdroj argumentov v prospech nevyhnutnosti traktovať problém globálnych nerovností. S podobným prístupom sa možno stretnúť u Thomasa Pogga [7] aj u Charlesa Beitzu (*Does Global Inequality Matter?*).

Za spoločnú agendu kozmpolitných konceptov možno tiež považovať reflexiu globálnych nerovností. Na rozdiel od liberálnych teórií, presadzujúcich princíp rovnosti ako formálnej rovnosti pred zákonom, v kozmpolitnej rovine sa uvažovanie posúva ďalej. Spory o chápanie rovnosti v kozmpolitne orientovaných teóriách oscilujú okolo prerozdelenia na globálnej úrovni.<sup>2</sup> Thomas Pogge predpokladá povinnosť bohatých občanov poskytovať podporu ľuďom trpiacim extrémnou chudobou vo vzdialených krajinách. Je presvedčený o tom, že každý človek nesie zodpovednosť za poskytnutie, prípadne neposkytnutie pomoci (aj keď za spôsobenie chudoby nie je priamo osobne zodpovedný) ([7], 48 – 70).

Kozmpolitné teórie sú apológiou idey zmiernenia priepastných rozdielov. Ich problém však spočíva v spektre argumentov, ktorými disponujú. Súhrnne by sme ich mohli označiť ako morálne argumenty. Ak sa chcú kozmpoliti vyhnúť obmedzeniam morálnej argumentácie, majú možnosť použiť sekundárne argumenty. Inými slovami, môžu argumentovať tým, že chudoba v konečnom dôsledku vedie k obmedzovaniu slobody, a teda k procedurálnej neférovosti. Na prístupe k problematike globálnych nerovností sa ukazujú vážne nedostatky kozmpolitných konceptov. Domnievame sa, že najzávažnejšou z prekážok, na ktoré angloamerickí teoretici kozmpolitizmu narážajú, je ich nejasný pojmový aparát. V prácach Pogga [7] aj Tana [9] sa živelným spôsobom miešajú pojmy morálnej a politickej filozofie. Samozrejme, nechceme tvrdiť, že by morálna a politická filozofia operovali absolútne odlišnými množinami pojmov. Práve naopak, obe spolu súvisia a navzájom sa podporujú. V diskusiách o možnostiach zmiernenia nerovností sa však kozmo-

---

<sup>2</sup> Thomas Pogge a Charles Beitz sa pokúsili rozšíriť Rawlsov princíp diferencie na globálnu úroveň. V konečnom dôsledku sa však v tejto otázke s Rawlsom rozchádzajú. Rawls totiž vymedzil tzv. asistenčnú povinnosť, ktorá síce ukladá vyspelým liberálnym demokraciám povinnosť pomáhať, ale len dovtedy, kým krajiny, ktorým je pomoc adresovaná, nebudú disponovať dostatočne vyvinutou liberálnou demokratickou kultúrou. Vtedy ich povinnosť končí, pretože všetko ostatné by už bolo zasahovaním do vnútorných vecí demokratického štátu.

politici snažia urobiť zadosť súčasne morálnej zodpovednosti aj politickej spravodlivosti. Na obhajobu princípov globálnej spravodlivosti používajú iba morálne argumenty. Na prvý pohľad sa uvedený postup nemusí javiť ako fatálna chyba, môže však generovať obrovské problémy.

Problém morálnej argumentácie v prospech extenzie princípov globálnej spravodlivosti sa najvýraznejšie ukazuje v prácach Thomasa Pogge (*Rawls on International Justice*, 2001; *World Poverty and Human Rights*, 2008). Pogge, reagujúc na dielo svojho učiteľa Johna Rawlsa, sa pokúsil rozvinúť princípy spravodlivosti do globálnych rozmerov. Na rozdiel od Rawlsa používa pri formovaní politického konceptu spravodlivosti morálnu argumentáciu. Pogge morálne zdôvodňuje univerzálne kritérium spravodlivosti platné pre všetky authority. Svoju pozíciu vysvetľuje tvrdením, že naša morálna povinnosť je rovnaká, či už hovoríme o povinnosti voči lokálnej komunite, alebo o povinnosti voči ľudstvu ako celku ([7], 101). Preto by mali platiť rovnaké princípy spravodlivosti na lokálnej aj na globálnej úrovni. Podobné tvrdenia sú v rozpore s Rawlsovou definíciou spravodlivosti, ktorej subjektom je základná štruktúra, teda systém politických, ekonomických a právnych inštitúcií. Podľa Rawlsa nie je spravodlivosť záležitosťou interpersonálnej zodpovednosti. Jeho odmietavý postoj ku globálne individualistickému konceptu spravodlivosti, ktorý sa pokúsil rozvinúť Pogge, sa opiera najmä o pojem politického konceptu spravodlivosti. Poggeovu teóriu aj napriek ušľachtilým zámerom totiž nemožno označiť za nezaťaženú všeobsažnými doktrínami. Práve naopak, Poggeov koncept globálnej spravodlivosti stojí na morálnych argumentoch vychádzajúcich z konkrétnej línie západnej morálnej filozofie.

Thomas Nagel vo svojom známom článku *Problémy globálnej spravodlivosti* zvažoval vzťah politických a kozmopolitných konceptov spravodlivosti. Dospel k záveru, že politické koncepty spravodlivosti stoja v opozícii ku kozmopolitným ([5], 123). Podľa Nagela politické koncepcie globálnej spravodlivosti sa nemusia zaťažovať presne stanoveným obsahom, nemusia pojem globálnej spravodlivosti naplniť. Na rozdiel od nich by však kozmopolitné teórie abstrahujúce od svojho morálneho obsahu žiadny zmysel nemali. Zostáva preto na zváženie, či má pojem kozmopolitnej politickej spravodlivosti význam, alebo či ide o oxymoron, ktorý diskusie o globálnej spravodlivosti iba komplikuje.

Politický, resp. inštitucionálny kozmopolitizmus, hoci sa snaží presadzovať ideu globálnych politických inštitúcií, ktoré by disponovali legitímnou donucovacou právomocou, zostáva v zajatí morálnej argumentácie, založenej na morálnej povinnosti každého voči každému. Morálny aspekt kozmopolitizmu však neospravedlňuje jeho inštitucionálne ambície a inštitucionálny kozmopolitizmus nemožno z morálneho odvodiť bez sprievodných ťažkostí. Politickému, a vo všeobecnosti inštitucionálnemu, kozmopolitizmu v mnohých prípadoch chýbajú nástroje na ospravedlnenie vlastnej pozície. Nedokáže inak ako morálne, prípadne odvodené (prostredníctvom ľudských práv) podložiť argumentmi globálny presah svojich princípov. Angloamerickí kozmopoliti si nekladú otázku, prečo by mali pre všetkých ľudí na celom svete platiť práve tieto, a nie iné princípy. Keďže používajú morálny pojmový aparát v kombinácii s dôrazom na ľudské práva, vychádza im vlastná pozícia ako prirodzená a v princípe nepochybniteľná.

**Záver.** Idea kozmopolitizmu si na poli sociálnej a politickej filozofie získala početný tábor prívržencov zaoberajúcich sa problematikou globálnej spravodlivosti. Angažovanosť kozmopolitov v otázkach ochrany ľudských práv, spravodlivej distribúcie a mieru vyzerá veľmi lákavo. V teoretickej rovine však kozmopolitné koncepty prehliadajú kľúčový moment: Nezaoberajú sa zdôvodnením vlastnej pozície. Takéto stanovisko zaráža o to viac, že kozmopolitizmus je len jedným z prístupov ku globálnej spravodlivosti. Okrem rozvinutia idey kozmopolitizmu, ktorá sa redukuje na príslušnosť individua k celému ľudstvu, sa v súčasnej sociálnej a politickej filozofii formuje napríklad koncept interkultúrneho dialógu, založený na uznaní rôznych kultúrnych podmienených perspektív. Ak by sme mali zhodnotiť kozmopolitné teórie z pozície interkultúrneho dialógu, nedospeli by sme k lichotivým záverom. Kozmopolitizmus by sa totiž mohol ukázať ako tvrdé presadzovanie len jedinej správnej, ba dokonca spravodlivej perspektívy. Zvláštnosťou je to, že zatiaľ čo kozmopoliti obhajujú svoju pozíciu pripomínaním historickej podmienenosti národného štátu a ideálu demokratického občianstva, mnohí z nich (Tan, Barry, Pogge) hrubo ignorujú kultúrnu podmienenosť vlastného prístupu. Simon Caney problém radikalizuje tvrdením, že súčasný kozmopolitizmus sa rozišiel s celou tradíciou západnej filozofie, ktorej súčasťou boli snahy o zdôvodnenie vlastnej pozície. Tvrdí, že „ak nemôžeme zdôvodniť morálne normy pred všetkými, nemali by byť ani na všetkých aplikované“ ([2], 50).

Kozmopolitné iniciatívy angloamerického myšlienkového okruhu zamerané na extenziu princípov spravodlivosti tak v konečnom dôsledku čelia obvineniu ťažko obhájitelného morálneho univerzalizmu. Globálna spravodlivosť sa v nich prezentuje ako derivát univerzálnej morálky. Ale ak majú teórie kozmopolitizmu ambíciu stať sa potenciálnou cestou od globálnej anarchie ku globálnej spravodlivosti, kozmopolitizmus sa musí ešte vysporiadať s početnými protirečeniami, ktoré v sebe nesie.

#### LITERATÚRA

- [1] BECK, U.: *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti*. Praha 2007.
- [2] CANEY, S.: *Justice Beyond Borders: A Global Political Theory*. Oxford 2005.
- [3] HARVEY, D.: *Cosmopolitanism and the Geographies of Freedom*. New York 2009.
- [4] HELD, D.: *Cosmopolitanism: A Defence*. Cambridge 2003.
- [5] NAGEL, T.: Problems of Global Justice. In: *Philosophy and Public Affairs*, 2005, No 33.
- [6] POGGE, T.: Cosmopolitanism an Sovereignty. In: *Ethics*, 1992, No 10.
- [7] POGGE, T.: *World Poverty and Human Rights: Cosmopolitan Responsibilities and Reforms*. Cambridge 2008.
- [8] SUŠA, O.: *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti*. Praha 2010.
- [9] TAN, K.: *Justice Without Borders: Cosmopolitanism, Nationalism and Patriotism*. Cambridge 2004.

---

Mgr. Kristína Šabíková  
Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK  
Šafárikovo nám. č. 6  
818 01 Bratislava I, SR  
e-mail: kristina.sabikova@gmail.com